

הרב יוסף חיים שהרבני

בני ברק

הזכרת שבת ביעלה ויבא שבברכת זכרונות

מנהג הספרדים להוסיף במוסף של ר"ה יעלה ויבא בברכת זכרונות (אף שבכל יו"ט לא מזכירים יעלה ויבא במוסף), והובא מנהג זה בראשונים, כמש"כ הטור (סי' תקצא): "ובטוליטולא נוהגין לומר יעלה ויבא בזכרונות, ומנהג טוב הוא. ובאשכנז אין נוהגין". ובחיבור התשובה למאירי (משיב נפש מאמר ב פ"ז) כתב: "ונהגו קצת מסדרין לכלול אחר הפסוקים יעלה ויבא, על שם ויזכר זכרוננו". ובאורחות חיים (מוסף ר"ה אות ט): "וכלל בתוכו יעלה ויבא לפי שהוא מענין זכרונות. וי"א שאין לומר לעולם יעלה ויבא בתפלת מוסף. ופוק חזי מאי עמא דבר". ובחידושי הרשב"ץ לר"ה (לב ע"א): "ואנו נוהגין לאומרו בין במוסף בין בשאר תפילות, אע"ג דבשאר רגלים אין אומרים אותו במוסף אלא אומרים במקומו מפני חטאינו, טוב הוא לכללו עם זכרונות, שעיקרה זכרון היא".

והנה, במחזורים מובא שאם חל ר"ה בשבת יש להזכיר בו של שבת, שיאמר "ביום השבת הזה וביום הזכרון הזה". וכפי שנהגו בשאר תפילות היום, להזכיר של שבת ביעלה ויבא, כמובא בב"י (סי' תפז), ושלא כמנהג האשכנזים, שלעולם אין מזכירין של שבת ביעלה ויבא, אף כשהוא נאמר בברכת אתה בחרתנו (ומזכירין שבת רק בפתיחת הברכה ובחתימתה).

אלא שיש להעיר על כך, שמדברי הראשונים עולה שלכו"ע אין מקום להזכיר של שבת שלא בברכת קדושת היום. ומטעם זה כתבו כולם פה אחד שלא להזכיר של שבת ביעלה ויבא כשאומרים אותו בברכת רצה (בר"ח או חוה"מ שחלו בשבת), ורק כשאומרים אותו באותה הברכה שמזכירים בה קדושת שבת, יש מקום להזכיר של שבת.

וז"ל הגאונים בתשובה (שו"ת הגאונים הרכבי סי' ו, והובאה בשב"ל סי' קעח): "מנהגא דעלמא בשבת שהיא ר"ח או מועד שאינו יו"ט, שברכה אמצעית של שבת היא, ואין מזכירין שבת בעבודה, ומגונה מי שהזכירה". ובתשובות הגאונים החדשות (אופק סי' קעג, וכ"ה בסידור רש"י סי' תקלו בשם הגאונים): "ששאלתם ראש חדש שחל להיות בשבת וכן שבת שחל להיות בחולו של מועד, המתפלל תפלת יוצר ואומר בעבודה אלהינו ואל[ה]י אבותינו יעלה ויבא, צריך להזכיר של שבת עם ראש חדש בעבודה, או אינו צריך ל[הזכיר] של שבת, שכבר סיים של שבת וחתם ברוך מקדש השבת, מאי תשובה. ראש חדש וחולו של מועד שהיו בשבת, בשחרית ובמנחה וערבית מתפלל שבע ואומר יעלה ויבא ברצה, ושל שבת אומרה רביעית, וכיון שאומרה רביעית בפני עצמה למה הוצרך להזכיר שוב בעבודה, ועוד לא מצינו הזכרת שבת או יום הכיפורים או יום טוב בעבודה, דאם כן כל שבת ושבת של שאר ימות השנה יזכיר של שבת בעבודה, אלא של שבת בעבודה אינה כל עיקר לא בראשי חדשים ולא בחולו של מועד ולא בימים טובים". ובאשכול (אלבק, הל' ר"ח עמ' 146): "ואמר רב שר שלום דשבת וראש חדש, כ[ש]אומר יעלה ויבא אינו אומר את יום המנוח הזה ויום ראש החדש הזה, אלא יום ראש חדש [הזה] בלבד". ובמחזור ויטרי (סי' קה): "וכן בראש חודש שחל להיות בשבת אין מזכיר ביעלה ויבא את יום

המנוח הזה, לפי שיעלה ויבא אינו בא אלא מפני ראש חדש בלבד, כי תפילת שבת כבר נאמרה בישמח משה, וכן הלכה". וכ"כ עוד שם (סי' קלא). וברשב"א (שבת כד ע"ב): "ור"ח שחל להיות בשבת אמרי רבוותא ז"ל שאינו מזכיר שבת ביעלה ויבא, וכן כתב רבינו ז"ל, לפי שלא מצינו הזכרה אחר חתימה". וברא"ש שם (פ"ב סי' טז): "ור"ח שחל בשבת נהיגי שלא להזכיר שבת ביעלה ויבא, לפי שכבר סיים ברכת שבת ולא מצינו הזכרה אחר החתימה. וכן ביום הכפורים שחל להיות בשבת אף על פי שמזכיר של שבת בתוך התפלה, בודוי שאומר אחר התפלה אין להזכיר בו שבת מהאי טעמא נמי שאין להזכיר אחר החתימה". וכ"ה ברבינו ירוחם (ני"א ח"א) בשם המפרשים. ובאו"ז (ח"ב סי' תנח): "וששאלתם אם חל ר"ח בשבת מהו להזכיר של שבת ביעלה ויבא, מי הוי כיום שנתחייב בארבעה תפלות להזכירו בכל מקום שיזכיר ר"ח או לא. נ"ל שאין מזכירין, שהרי אם אין ר"ח אין הזכרת שבת בעבודה... לפיכך המזכיר טועה". הובא במרדכי בשבת (סי' רפא). וכ"כ בשבה"ל (סי' קעח): "... לפיכך המזכיר טועה הוא, וכן עמא דבר". ובאהל מועד (שער התפילה דרך א נתיב יב): "חל בשבת אינו מזכיר של שבת ביעלה ויבא וכן השיב רה"ג בתשובה, ואומרים טעם לזה שלא מצינו הזכרה אחר הזכרה". ובאבודרהם (סדר ר"ח): "ומסיפין בעבודה יעלה ויבא ואין להזכיר בו את יום המנוח הזה, לפי שכבר הזכיר בתפלה ענין השבת, ויעלה ויבא אינו בא אלא מפני ר"ח בלבד. וכן בחולו של מועד שחל להיות בשבת. והוא הדין בברכת המזון. ולפי ששמע רבינו תם ש"צ אחד שאמר ביעלה ויבא של עבודה את יום המנוח הזה בר"ח, אמר מנוח עם הארץ היה". ובמיוחס לשטמ"ק בביצה (יז ע"א): "אמרו רוב המפרשים ז"ל דאין אומרים ביעלה ויבא האמור בעבודה בשבת את יום המנוח הזה שכבר הזכיר מאורע של שבת. והוא הדין ביעלה ויבא דברכת המזון... ואלא מיהו אם חזר והזכיר לא הפסיד כלום, אלא דמברכותיו של אדם ניכר אם הוא חכם כדאיתא בברכות".

ולפי"ז ה"ה בברכת זכרונות, אחרי שכבר הזכירו של שבת בברכה רביעית וחתמו הברכה, אין מקום להזכיר עוד של שבת. ומצינו את הדברים מפורשים בדברי הרשב"ץ בחידושו לר"ה (לב ע"א), אחר שהביא את המנהג לומר יעלה ויבא בזכרונות, כתב: "ונ"ל שאין להזכיר בו של שבת כשאומרו בזכרונות דלאו בקדושת היום, וסימן לדבר שהרי כשמזכירין אותו בעבודה אין שם זכר שבת, ומי שאומרו שם אומרים עליו מנוח עם הארץ היה".

וכ"ה בשו"ת נפך, לנינו ר' אברהם אבן טואה (נדפס בתשב"ץ מהדורת מכון ירושלים כרך ד, סי' צט): "עוד שאלת, שבמוסף של ר"ה שמענו שאם יבוא בשבת שאין אתם אומרים יום המנוח ביעלה ויבא, ולא ידענו אי הוא אמת או לא, ואם הנשמע אמת לא ידענו טעם לזה, שהרי אנו אומרים יום המנוח באתה בחרתנו. לכן הודיענו טעם הדבר, אדוני ואור עיני. תשובה. למי שאין אומרים אותו טעם גדול יש להם, ולא אחד בלבד אלא שנים שלוש. האחד שאין יעלה ויבא בכאן נאמר במקומו כמו בשאר מפני חטאינו הנאמר בכל המועדים. השני שכבר חתמנו מלך על כל הארץ מקדש השבת וישראל ויום הזכרון, ומאחר שחתמנו מה ענין שבת נשאר, והלא כל מה שאנו אומרים הוא תוספת על שאר המועדים בשביל ר"ה שצריכין להוסיף בה ברכות, וא"כ אין זכר לשבת עוד כאן. השלישי שיעלה ויבא זה אינו בא אלא לזכרונות, וא"כ אין כאן זכר לשבת,

שהרי זכרונות אינן מעניין שבת כלל. ומפני טעמים אלו ומה שדומה להם אין אומרים אותו, וכן אנו נוהגין, וכ"כ א"ז הרשב"ץ ז"ל".

וכתב עוד: "ואע"פ שי"ל אין קפידה בדבר, אבל מ"מ מנהג ותיקין המדקדקים ושומרים עצמן מלדבר דבר שלא במקום הראוי וההגון לו, שמתיקון לשונו של אדם יודע האדם מה הוא, כמו שמצינו חכמינו ע"ה דקדקו בין המוציא ובין מוציא, ובין לבער ובין על ביעור, והרבה כיו"ב, ואע"פ שבכל אחד מהם אדם יוצא ידי חובתו, אבל אמרו שמברכותיו של אדם ניכר, ולכל טובה יהיה נזכר, ואתה שלום".

